

Уляна Гринишин
Івано-Франківськ

Виразальний потенціал перелічення у сучасній прозі

Ключові слова: перелічення, експресивний синтаксис, прагматичне навантаження, стилістичне значення.

Синтаксичні конструкції сучасного художнього дискурсу відзначаються великою різноманітністю з погляду їх стилістичного осмислення. Все більшої ваги набувають структури, які поєднують в собі високий ступінь інформативності та водночас лаконізм, до яких відносимо *перелічення*. Для лінгвістичної думки на сучасному етапі дослідження таких стилістичних засобів є *актуальним*, оскільки останні здатні проявляти цікаві світоглядно-естетичні засади авторської креативності та характерні риси літературно-художнього напрямку періоду початку 21 століття. Загалом, аналіз *перелічення* як лінгвістичного феномена здійснено у мовознавчих працях таких українських та зарубіжних вчених, як: Антонова М. Ю., Вітвинська Т. Л., Воробійова О. П., Іваненко С. М., Карпусь А. К., Левашова В. А., Мороховський А. Н. та ін.. Дослідження науковців зосереджено на вивченні особливостей маніфестації перелічення в художньому та економічному дискурсі переважно іноземних мов, зокрема, англійської. Тому *метою* нашого дослідження є аналіз структурно-семантичної організації, прагматичного та експресивного навантаження конструкцій з переліченням на матеріалі прози сучасних українських авторів. *Об'єкт статті* – перелічення як конструкція експресивного синтаксису, а *предмет* – вербативний тип перелічення.

Згідно зі словником визначенням, *перелічення* – універсальний синтактико-семантичний прийом організації трьох і більше функціонально однорідних елементів будь-якого рівня (від слова до складних структурно-композиційних одиниць) у складі мікро- чи макротексту засобом їх контактного, рідше дистантного взаєморозташування, сурядного зв'язку, специфічної перелічувальної інтонації. [Сковородников 2009, 222].

Досліджуваний матеріал засвідчує найактивніше використання конструкцій із нанизуванням однотипних компонентів, виражених однорідними членами речення. І. Дегтярьова у контексті дослідження стилістичного потенціалу постмодерністської прози наголошує на тому, що категорія *однорідності*, яка дозволяє не лише структурно виділити, а й сконцентрувати емоції, актуалізувати певний зміст, створити художньо-образний ефект, є центром сучасної словесної творчості [Дегтярьова 2009, 146]. На думку Н. Валгіної, щоб стати однорідними, члени речення повинні опинитися в сурядному ряду, тобто вступити один з одним в синтаксичні відношення перелічувальні, зіставно-протиставні чи розділові, а це можливо за логічної однозначності сполучуваних слів і їх лексичної зіставлюваності [Валгіна 1973, 222]. Для чіткого розуміння та диференціювання синтаксичних понять *ряду*, *однорідності* та *сурядності* слід принагідно зазначити, що всі ці поняття відносяться до одних і тих самих мовних явищ, тільки висвітлюють їх у різних аспектах: сурядність – в аспекті синтаксичних зв'язків, однорідність – в аспекті членів речення, ряд – в аспекті конструктивної видозміни речення [Синтаксис 2009, 154]. Якщо враховувати різнотипність реченневої структури, то чітко простежується корелятивність сурядності з напрямками реалізації синтаксичних зв'язків та їх формальних виявів, однорідності – із закономірностями формально-граматичної будови речення, ряду – з тенденціями побудови синтаксичних конструкцій [Загнітко 2001, 231]. У контексті нашого дослідження поняття ряду з погляду формального синтаксису дотичне до визначення ряду як принципу структурно-семантичної організації одиниць експресивного синтаксису. Проте в останньому випадку багатокомпонентний ряд, який може містити семантично віддалені, подекуди антонімічні за значенням або ж контекстуально синонімічні як предикативні, так і непередикативні синтаксичні одиниці, вжито в тексті не задля уточнення денотативно-сигніфікативної інформації про об'єкт мовлення, а задля посилення емоційно-оцінного компонента висловлення. Тому як синонім *переліченню* вживаємо термін *аккумуляція* (від лат. *accumulare* – *нагромаджувати, збирати*), який, слідом за А. Сковородни-

ковим, розуміємо як різновид ампліфікації, що полягає в множинному переліченні, нагнітанні синтаксично однорідних, але змістово (предметно, поняттєво) не завжди однорідних членів чи частин речення з метою представити певне складне ціле (явище, процес, ситуацію) переліком окремих його аспектів, частин чи деталей [Сковородников 2009, 15]. У семантико- та формально-синтаксичному плані, як зазначає А. Загнітко, введенням однорідних, уточнювальних чи пояснювальних членів у структуру речення здійснюється процес ускладнення синтаксичної структури шляхом координації. Кількість позицій при цьому не збільшується, але речення ускладнюється і семантично, і синтаксично завдяки виникненню відношень між координованими членами [Загнітко 2001, 215]. Це знаходить відображення у різних за обсягом та синтаксичною організацією конструкціях із сурядними рядами, що підтверджує тезу науковців про превалювання у сучасній прозі паратаксису над гіпотаксисом.

Щодо фактичного матеріалу нашого дослідження, то зазначимо, що тут маніфестація онтологічних властивостей перелічувального ряду (*функціональна однорідність, множинність, впорядкованість, лаконізм* [Сковородников 2009, 222]) дозволяє виокремити різні варіанти прояву інформативного та експресивно-стилістичного смислу, закладеного в синтаксичних ланцюгах із однотипними ланками, з-поміж яких виокремлюємо *вербативний тип* перелічувальних рядів на підставі їх структурно-синтаксичних характеристик та функціонального навантаження (компоненти такого перелічення за морфологічним вираженням є переважно дієсловами, а в граматичній структурі речення виступають предикатами): *Сюжети ховаються і виникають. Історії, як зараза, дають гарячку, переносяться, передаються, ховаються, вилазять і дають гарячку. Сходяться, розходяться, перемішуються, зростаються, ломляться в інших місцях, перевертаються, кришаться, перероджуються* [Прохасько 2010, 148]. Як бачимо, динамічне нагнітання *предикативних* одиниць передає або швидко зміну подій, або їх послідовний чи уповільнений розвиток.

Акумуляція присудків наповнює висловлення активною взаємодією емоційних резонансів та психологічного напруження: *Вільярд підхопився, побіг, помчав, полетів...* [Ткачівська 2005, 53]. Низка інфінітивних форм різних тематичних груп, що співвідносяться із додатком, вираженим словосполученням, засвідчують вагому роль тотожності засобів вираження граматичного значення лінгвоодиниць в об'єктивації дійсності крізь призму особистісного авторського світосприйняття та в емоційно-експресивній вербалізації цієї дійсності

у синтаксичних побудовах із переліченням: *Він уміє бачити, знати, любити, пам'ятати, забувати, згадувати, вигадувати, розказувати, вибирати, не вибирати тисячі місць і слів* [Прохасько 2010, 189]. Характерним для нашого матеріалу дослідження є вживання відкритих рядів з однорідними присудками, пов'язаними єднальними відношеннями за допомогою сурядних сполучників: *Кожен сам несе відповідальність за свої кроки. Він не може їх ні перекреслити, ні викинути. Ні подарувати часові* [Ткачівська 2005, 67].

У досліджуваних конструкціях предикативні синтаксичні одиниці нанизуються як у межах цілісної реченнєвої структури, так і в синтагматично членованих структурах. Нетипова позиція однорідних присудків перед підметом сприяє емпатизації їх змістового наповнення, а також оригінальній інтонаційній та ритмічній організації всієї конструкції: *Фокусуються, губляться, сипляться, як кінематографічні кадри, бачення... і знову ясніють чіткі юні обличчя... та й інші в цій залі поряд з Августиною* [Вайно 2006, 302].

Виразальна цінність акумуляції головних членів односкладного безособового речення у наступному прикладі полягає в розширенні семантичних рамок дієслова *казати*, в експресивному підсиленні його значення за допомогою граматичних засобів словотвору: *Бо є так, як сказано, наказано, розказано, відказано, переказано, заказано, вказано, приказано, підказано. а навіщо є. щоби казати* [Прохасько 2010, 148]. Маніфестація стилістично значущих компонентів (носіїв динамічних ознак різних об'єктів) перелічувального ряду у висловленнях оповідної модальності сприяє підсиленню художньо-описового колориту розповіді та розширенню її інформативно-змістового поля: *Вони постійно мали якусь роботу. Пастри коней і овець, доїти корів, робити будз, молоти його із сіллю на бринзу, садити, підгортати, вибирати горіхоподібну бульбу, рубати дрова, палити в печі...* [Прохасько 2010, 388]. Окрім того, у конструкціях цього типу стилістична вартість та прагматичне навантаження ампліфікованого структурування висловлень-спогадів доповнюється їх когнітивною спрямованістю та накладанням життєвого досвіду мовця на його одночасну інтерпретацію реципієнтом: *Зрештою, якщо говорити про декілька цілком конкретних знань, то саме він навчив мене квасити капусту і копати землю, доглядати яблуні і троянди, варити юшку й робити цибулеву салату, носити кастет і ліквідувати непотрібні зайві записники, запам'ятовувати адреси й імена, ходити по горах і ловити рибу, робити кутю і пастувати підлогу, плавати й відчувати течії, пускати повітряного*

змія і **розділяти** чоколадку на всіх, **витискати** яблучний сік і **маринувати** помідори (дивно, але все це є тим, що я тепер найкраще вмію)... [Прохасько 2010, 242]. Динамічне перелічення різних видів діяльності в учбовій частині покликане систематизувати, впорядкувати цей набір однотипних структурно-змістових компонентів ампліфікованої конструкції, і таким чином урівноважити синергетичну взаємодію авторської креативності та рецептивної діяльності читача через ідентифікацію особистісного світосприйняття: *Упродовж літа в тій учбовій частині ми чого тільки не робили. Копали* якісь рови, *бортували* колеса, *мили* офіцерські машини, *місили* будівельний розчин, *тягали* залізничця з однієї купи на іншу. *Що це? Фарбували* паркани, *мурували* стіни, *складали* на підлоги гарячу, щойно з печей, цеглу, *розчищали* каналізаційні колектори, *розвантажували* вагони з коксом, зерном, цементом і помідорами, *піхотними лопатками винищували* траву, яка все одно пробивалася крізь асфальт. І всяке таке інше [Андрухович 2012, 172]. У наступному прикладі простежуємо використання автором ампліфікації однорідних додатків, вплетених у канву великої синтаксичної сполуки, яка ускладнена переліченням однорідних присудків. Експресивно передана поліакціональність реалізується при деталізованому зображенні одного тільки фрагмента ситуації – підготовки нотаря до співбесіди з відвідувачем: *Але досить було комусь прийти, як нотар виймав* сигарету з кільця, *садовив* відвідувача у свій фотель, *висував* шухляду, *виймав* два червоні або жовті солодкі перці – завжди свіжі й соковиті, *однією рукою розкладав* великий бганий ніж, що теліпався на ремінці коло коліна, *вичищав* перці, поклавши на долоню, *питався*, чого налити – *паленки, ракії, сливовиці, бехерівки, цуйки, зубрівки, анісівки, ялівцівки, боровічку, наливав* повні перці, *подавав* один гостеві, *ставав* при столику, *виймав* із шухляди аркуш паперу, загострений олівець, *піднімав* пугарчик, *казав* «дай, Боже», *дивлячись просто в очі, випивав, відкушував* кусник перцю, *відразу ж наливав* удруге, *припалював* сигарету (сірники мав у кишеньці штанів біля самого пояса, а сірка була приклеєна до однієї з ніжок стола), *брав* її в ту ж руку, що й начиння, а в ліву – олівець, *сильно зтягувався* димом і вже *був готовий слухати* [Прохасько 2010, 109]. Поступове розгортання подієвої лінії синтаксичними засобами нагромадження предикативних компонентів функціонує тут у прагматичному аспекті як авторський намір інтригувати адресата, пробудити його живу уяву, активізувати мислення. Різновекторне смислове наповнення наступної конструкції із акумуляцією

предикатів імплікує суперечливу оцінку мовцем об'єкта характеристики (молодого хлопця), оскільки відкриває одночасно і позитивні, і негативні сторони його способу життя: *Тепер він погано вчить-ся у російській школі, знається з уркаганами (кількох його однокласників уже вбили інші вуличні банди, кількох розстріляли за убивства), носить кастет, займається греко-римською боротьбою, бринькає на гітарі, допомагає мамі в домашніх роботах, мріє стати оперним співаком, кожного тижня повинен мельдуватися в спеціальному відділі і не має права покидати місця поселення* [Прохасько 2010, 398]. Експресивна поліфонічність процесуальних ознак, які в перелічувальному ряді влучно та колоритно характеризують персонажа граматичними засобами із семами діяльності, хоча й потребує декодування актуалізованих у контексті авторських інтенцій, проте, з точки зору стилістичного маркування досліджуваних синтаксичних одиниць, їх роль видається нам мотивованою структурною строкатістю та смисловою відкритістю сучасного художнього дискурсу. У текстах сучасної художньої прози часто в одній синтаксичній конструкції органічно переплітаються декілька експресивно та емоційно насичених рядів однорідних членів речення, наприклад, узгоджених означень та простих дієслівних присудків: *Лихо з обличчям багатотисячного війська, що прийшло зі Сходу, обличчям косооком, різким, напівгидким. Це лихо навкруги нищило, поїдало, гвалтувало, калічило* [Грабар 2011, 67].

Як зазначає Л. Кадомцева, синтаксичне ускладнення структури простого речення – це сфера мовленнєвої свідомості носіїв мови і сфера вияву всіх можливих реченнєвих мовних моделей – у тексті, дискурсі, у їх дистрибутивній взаємозалежності, обумовленості, що відображає різні й інформативно спричинені способи розгортання думки” [Кадомцева 1992, 7]. З-поміж різних типів граматичного ускладнення структури речення у досліджуваному матеріалі частіше за інші акумулюються одиниці, у структурі яких наявний такий тип синтаксичних зв'язків, як додаткова предикативність (напівпредикативність). Як зазначає А. Загнітко, з граматичного погляду будь-яке ускладнення іде шляхом субординації або координації. Введення до складу простого елементарного речення дієприкметникових, дієприслівникових, інфінітивних, порівняльних, прийменникових зворотів – це розширення й ускладнення структури на основі субординації, оскільки кожний такий компонент включається в речення як синтаксично підпорядкований якому-небудь члену елементарної структури речення (дієприслівниковий зворот підпорядкований дієслівному члену і под.) [Загнітко 2001, 214]. Один із

прикладів розширення перелічувальної синтаксичної одиниці на основі субординації репрезентує відокремлення обставин способу дії: у препозиції по відношенню до граматичної основи (відокремлюється дієприслівниковий зворот), а в постпозиції фіксуємо акумуляцію відокремлених обставин способу дії: *Сприймаючи світ як літературу, він міг витворювати власну щоденну якісну прозу – спостерігаючи, запам'ятовуючи, розставляючи акценти, нанижуючи епізоди, конструюючи діалоги, роблячи відступи, економлячи слова і комбінуючи речення, змінюючи фабулу і підбираючи персонажів* [Прохасько 2010, 242]. Така структурно-семантична проєкція з погляду стилістичного осмислення відзначається репродуктивністю метафоризованого зіставлення двох феноменів: за спостереженнями мовця, чоловік, про якого йшлося в контексті, жив, тобто «творив прозу життя» у такий же спосіб, як письменники творять літературний твір.

У наступному прикладі три перелічувальні ряди, компоненти яких виражені однорідними підметами, а далі однорідними присудками у двох суміжних реченнях, і які організовані в кожній реченнєвій структурі сурядним зв'язком, маніфестують характер незамкнутості всієї синтаксичної одиниці, що підкріплюється ще й замовчуванням, графічно експлікованим трикрапкою: *Щось у ньому благальне, щось навіть молитовне. І саме голос, його поява, його вимогливе тремтіння, відбирають у тебе стриманість і витривалість, і ти вже не взмози перетривати, зупинити, запобігти. Ця орхідея знищить, розтопить, зіжмакає тебе...* [Андрухович 2000, 17]. Настанова сучасних авторів на вербалізацію ідей, суб'єктивних поглядів та оцінок у якомога виразніших, строкатих та нетипових мовних формах дозволяє виявити стрижневі художньо-естетичні засади успішного функціонування перелічення як засобу експресивного синтаксису.

Висновок

Структурний принцип побудови конструкцій на основі перелічення предикативних компонентів характеризується багатогранністю формальних, семантичних та функціонально-стилістичних характеристик. Зміна суспільно-політичних, культурних та наукових парадигм завжди накладає певний відбиток на ключові принципи формування світоглядних позицій художника слова. Перелічення як семантико-син-

таксичний прийом організації однотипних елементів засобом їх контактного розташування у структурі ряду відзначається приналежністю його компонентів до одного логіко-поняттєвого класу предметів, ознак чи дій. Досліджуваний матеріал засвідчує, що найрегулярнішими засобами синтаксичного вираження компонентів перелічувального ряду є однорідні члени речення, які вступають один з одним у розділові чи єднальні синтаксичні відношення. Ряди із компонентами, вираженими дієслівними предикатами, кристалізують динамічні, процесуальні, акціональні ознаки комунікативно-прагматичної площини перелічення як конструкції експресивного синтаксису. Адже у висловленнях із акумуляцією різноспрямованих присудків маніфестуються, як правило, психологічні, емоційні вияви. Тому домінуючими функціональними властивостями прийому перелічення визначаємо експресивно-емоційну експлікацію внутрішніх рефлексій, стану та почуттів мовця; здатність передавати динамічність у розгортанні дій, подій, процесів, а також в описових висловленнях успішно збагачувати, насичувати образну характеристику явищ чи осіб.

Література

- Андрухович Ю. І., 2012, *Таємниця. Замість роману*, Харків.
- Вайно М., 2006, *Жінка з келихом дощу: вибране*, Івано-Франківськ.
- Валгина Н. С., 1973, *Синтаксис современного русского языка*, Москва.
- Грабар С., 2011, *Ремінісценції: лірико-філософські етюди*, Київ.
- Дегтярьова І. О., 2009, *Стилістичний потенціал української постмодерністської прози*, дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова», Київ.
- Загнітко А. П., 2001, *Теоретична граматики сучасної української мови. Синтаксис*, Донецьк.
- Кадомцева Л. О., 1992, *Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції)*, автореф. ... канд. філол. наук., Київ.
- Прохасько Т., 2010, *БотакЄ*, Івано-Франківськ.
- Синтаксис современного русского языка*, 2009, под ред. С.В. Вяткиной, Санкт-Петербург.
- Сковородников А. П., 2009, *Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты*, Москва.
- Ткачівська М., 2005, *День відбілює ніч*, Івано-Франківськ.

THE EXPRESSIVE POTENTIAL OF ENUMERATION IN MODERN PROSE

SUMMARY

The article is dedicated to the analysis of structural-semantic organization, expressive and pragmatic loading of enumeration as based on the prose of the Ukrainian writers of 21century. Structural principles of constructions with enumeration are determined, the functions of verbative type of enumeration in realization of the author's pragmatic settings, dominant of which is expression of the speaker's psycho emotional state, are found out.

Уляна Гринишин e-mail: timyulia90a@mail.ru